

Uit de resultaten van de Conjunctuurtest in de industrie over oktober blijkt dat de ondernemers voor de komende drie maanden een stabiele bedrijvigheid verwachten. Het vertrouwen van de consument in de economie gemeten in het Consumenten Conjunctuuronderzoek is in november nagenoeg ongewijzigd gebleven ten opzichte van oktober. In deze twee CBS-conjunctuurenquêtes die na de beurscrisis in oktober zijn gehouden, zijn dus nog geen effecten te zien van de recente ontwikkelingen op de internationale aandelenbeurzen en valutamarkten.

Het volume van de industriële produktie was in oktober gecorrigeerd voor seizoeninvloeden, 1% groter dan in september. Vooral als gevolg van een sterke stijging van de produktie in de delfstoffenwinning (20%) nam de produktie in de nijverheid (excl. bouwnijverheid) met 4% toe. Dit is de grootste positieve maand-op-maandmutatie na januari 1987. Vergeleken met de overeenkomstige maand van 1986 groeide de industriële produktie met 1%; de nijverheidsproduktie (excl. bouwnijverheid) steeg bij deze wijze van vergelijken met 2%. Het volume van de invoer van goederen was in oktober 3% groter dan in dezelfde maand van 1986; de uitvoer nam met 7% toe. De binnenlandse consumptie door gezinnen steeg in oktober met 4%. Het prijsindexcijfer van de gezinsconsumptie is tussen november 1986 en dezelfde maand van 1987 met 0,1% gedaald.

Dit blijkt uit gegevens die tot en met 11 december beschikbaar waren. In de focus wordt nader ingegaan op de recente trendmatige ontwikkelingen in middelen en bestedingen.

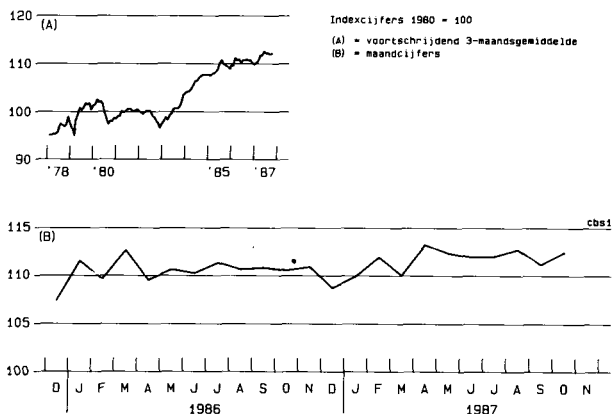
## Produktie

Het volume van de industriële produktie was in oktober, gecorrigeerd voor seizoeninvloeden, 1% groter dan in september. De produktie in de delfstoffenwinning, die van maand op maand sterk uiteenlopende ontwikkelingen te zien geeft, nam in oktober ten opzichte van september met 20% toe. De produktiestijging in de nijverheid (exclusief de bouwnijverheid) steeg dan ook met 4%, dit is de grootste positieve maand-op-maandmutatie na januari 1987.

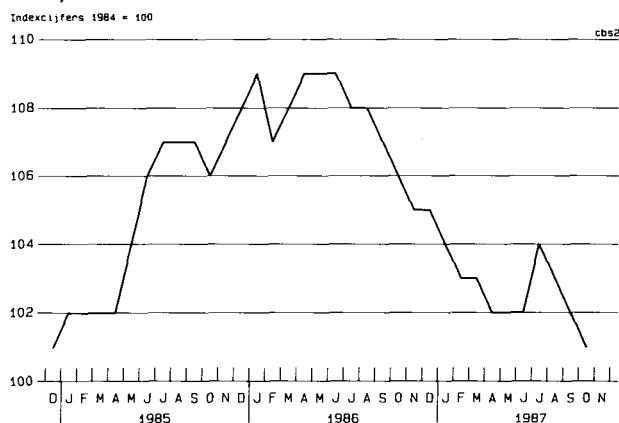
Vergeleken met de overeenkomstige maand van 1986 nam de industriële produktie in oktober met 1% toe. Bij deze wijze van vergelijken bedroeg het accres van de delfstoffenwinning 7%, de produktie in de openbare nutsbedrijven nam echter af. Voor de produktie in de nijverheid (opnieuw exclusief de bouwnijverheid) resulteerde in oktober een groei van 2%.

Volgens de resultaten van de Conjunctuurtest in de industrie over oktober is de beoordeling van de ondernemers van zowel de orderontvangst als de bedrijvigheid ten opzichte van september nagenoeg onveranderd. Ook voor de komende drie maanden verwachten de ondernemers een stabiele bedrijvigheid. De beurscrisis van oktober heeft op de verwachtingen van de industriële ondernemers geen merkbare invloed gehad. Het indexcijfer van de orderpositie gaf voor de derde achtereenvolgende maand een daling te zien. Na een opleving in juli van dit jaar wordt hiermee de dalende tendens die vanaf medio 1986 zichtbaar is, voortgezet. Na december 1984 is het indexcijfer van de orderpositie niet meer zo laag geweest als in oktober 1987 (zie grafiek 2).

Produktie industrie (volume - seizoengecorrigeerd)



Orderpositie



### Buitenlandse goederenhandel

In oktober was het volume van de invoer van goederen 3% groter dan in de overeenkomstige maand van 1986. Opnieuw was de groei van de import van consumptiegoederen het grootst (8%), zij het dat dit groeipercentage duidelijk lager was dan het gemiddelde accres in het derde kwartaal (15%). Ook de invoer van grondstoffen en half-fabrikaten nam meer dan gemiddeld toe en bedroeg 5%. De import van investeringsgoederen lag in oktober 10% onder het niveau van dezelfde maand van vorig jaar. Exclusief de invoer van personenauto's daalde de import van deze categorie met 8%.

De volumegroei van de uitvoer van goederen bedroeg in oktober 7% in vergelijking met oktober 1986. De groei van export van onbewerkte agrarische produkten (5%) bleef achter bij dit percentage. De uitvoer van delfstoffen nam sterk toe (20%). De uitvoer van de fabrikaten nam met 7% toe. Binnen deze groep steeg de uitvoer van aardolieprodukten het sterkst.

### Consumptie

Het volume van de binnenlandse consumptie door gezinnen was in oktober 4% groter dan in dezelfde maand van 1986. De groeipercentages in de eerste drie kwartalen van dit jaar bedroegen respectievelijk 3%, 2% en 1%. De sterkste stijging in oktober werd gemeten bij de duurzame goederen (8%), ondanks een daling van de uitgaven aan nieuwe personenauto's, die zich overigens ook al in september voordeden. De aankopen van kleding en schoeisel gaven in oktober een sterk positieve ontwikkeling te zien. Het volume van de uitgaven aan voedings- en genotmiddelen steeg in oktober met 4%; de bestedingen aan overige goederen en diensten namen met 2% toe.

Het vertrouwen van de consumenten in de ontwikkeling van de Nederlandse economie is in november ten opzichte van oktober licht gedaald. Op de vijf vragen waarop de indicator van het consumentenvertrouwen is gebaseerd, werd in de afgelopen maand ruim 8% meer negatieve dan positieve antwoorden gegeven. In oktober overtroffen de negatieve antwoorden de positieve met 6%. De dalende tendens, die in februari van dit jaar inzette, werd in augustus en september onderbroken (zie grafiek 3). De beurscrisis van oktober heeft geen zichtbare invloed gehad op de ontwikkeling van het consumentenvertrouwen in november. Dit blijkt wanneer de antwoorden van de novemberenquête (gehouden tussen 9 en 20 november) met die uit het oktoberonderzoek (tussen 6 en 15 oktober) in detail worden vergeleken. Van de ondervraagden in november gaf 26% aan dat de economische situatie de laatste 12 maanden verslechterd is, het oktobercijfer week hier maar zeer gering van af (25%). Het aantal geënquêteerden dat voor de komende 12 maanden een verslechtering verwachtte was in november 34% terwijl in oktober 33% deze mening kenbaar maakte. Ook wat betreft de beoordeling van de eigen financiële situatie zijn de verschillen in november en oktober gering. In november vond 22% van de ondervraagden hun financiële situatie minder gunstig. In oktober was dit 20%. Ook de beantwoording van de vraag of het tijdstip door de consumenten gun-

stig werd geacht grote aankopen te doen wijzigde in november amper ten opzichte van oktober.

### Prijzen

Het prijsindexcijfer van de gezinsconsumptie is tussen midden oktober en midden november met 0,1% gedaald. Vergeleken met dezelfde periode vorig jaar was het prijsindexcijfer in november eveneens 0,1% lager.

Zowel de invoer- als de uitvoerprijzen zijn in oktober met 2% gedaald ten opzichte van oktober 1986. Als gevolg hiervan wijzigde de ruilvoet in oktober niet. Na september vorig jaar zijn de uitvoerprijzen steeds sterker gedaald dan de invoerprijzen, zodat de ruilvoet van het goederenverkeer met het buitenland in dit tijdvak verslechterde (steeds vergeleken met de overeenkomstige periode van vorig jaar). Het prijsindexcijfer van de totale afzet van de industrie is van september 1986 op september 1987 met 0,6% gestegen. De prijzen van grondstoffen en half-fabrikaten die door de industrie worden verbruikt lagen in september 0,1% hoger dan in de overeenkomstige maand vorig jaar.

### Beurswaarde-index

Nadat het maandgemiddelde van de beurswaarde-index (algemeen) in oktober al 11% lager lag dan in de maand ervoor, zette de daling zich in november versterkt voort (-20% t.o.v. oktober). Ten opzichte van augustus, toen de index zijn hoogste waarde van de afgelopen jaren bereikte, bedroeg het verlies in november 33%. In de loop van november en de eerste twee weken van december werd de dalende tendens gecontinueerd. Het meest recente minimum is van 4 december en bedraagt 214 (1970=100).

### Geld en Krediet

De dalende tendens van de koers van de Amerikaanse dollar heeft zich in november en in de eerste weken van december voortgezet. Op 11 december was de koers fl. 1,84, dit is in vergelijking met maart 1985, toen de dollar een topniveau bereikte (fl. 3,74) een daling van 51%.

In het derde kwartaal van dit jaar werd 11% meer consumptief krediet verstrekt dan in de overeenkomstige periode een jaar eerder. In het tweede kwartaal nam het consumptief krediet met 8% toe. De stijging van het meest recente voortschrijdend twaalfmaandsgemiddelde bedroeg 12%.

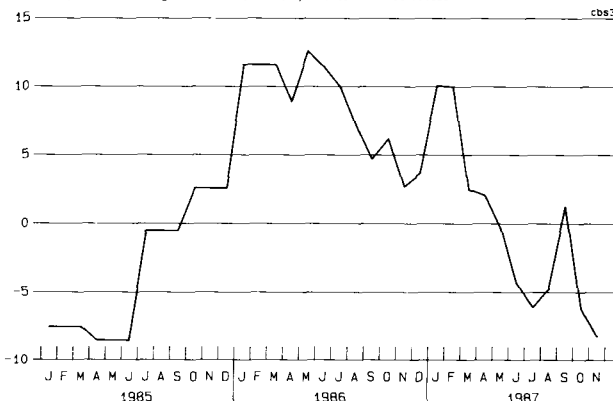
In november werd het officieel wisseldisconto door De Nederlandsche Bank in twee stappen van 4,5%, via 4,25%, naar 4% verlaagd. Op 4 december vond opnieuw een verlaging plaats en wel tot 3,75%; dit is het laagste percentage na mei 1983, toen het disconto 3,5% bedroeg.

Het rendement op staatsobligaties, indicator voor de ontwikkeling van de lange termijn rente, daalde in november naar een gemiddeld niveau van 6,3%, na een gemiddelde in oktober van 6,9% met een top op 19 oktober van 7,4%. In de eerste weken van december zette de daling zich voort naar een niveau van 6,1% op 11 december.

Mutaties hebben betrekking op de overeenkomstige periode van het voorgaand jaar, tenzij anders vermeld.  
Verbeterde cijfers worden niet als zodanig gekenmerkt.

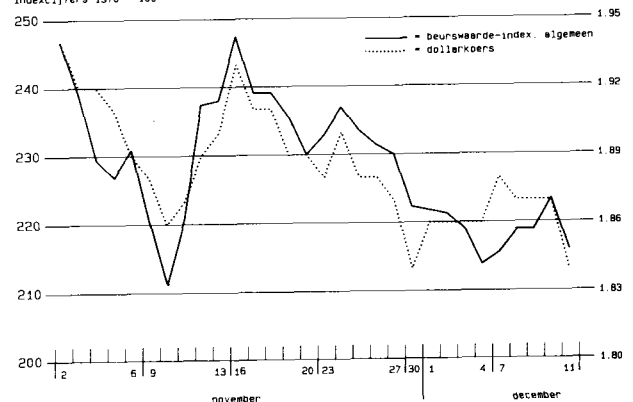
### Consumentenvertrouwen

Saldo van positieve en negatieve antwoorden in procenten van het totaal



### Beurswaarde-index, algemeen

Indexcijfers 1970 = 100



**Tabel 1. Kerngegevens recente ontwikkelingen in Nederland**

Procentuele mutaties t.o.v. dezelfde periode het jaar daarvoor, tenzij anders aangegeven

	1980/84 gemidd.	1985	1986	1987				1987				Trend <sup>2)</sup>
				4 <sup>e</sup> kw.	1 <sup>e</sup> kw.	2 <sup>e</sup> kw.	3 <sup>e</sup> kw.	aug.	sept.	okt.	nov.	
<b>VOLUME-GEVEENS</b>												
<i>Productie in de nijverheid</i>												
<b>Nijverheid (excl. bouwnijverheid)</b>	0	4	0	0	2	1	-1	-1	-4	2		I
<b>Delfstoffenwinning</b>	-4	9	-6	-8	8	-7	-11	-1	-24	7		I
<b>Industrie</b>	2	2	1	1	-1	2	1	0	0	1		I
Voedings- en genotmiddelenindustrie	2	2	2	2	-1	2						I
Textiel-, kleding- en lederindustrie	-2	2	-1	-2	-4	0	-3	-15	-1			I
Papier- en grafische industrie	0	2	4	2	-1	5	5	2	8			I+
Chemische industrie	7	1	-1	5	6	13	8	13	4			I++
Rubber- en kunststofverw. industrie	8	6	7	9	3	7						I++
Hout- en bouwmaterialenindustrie	-4	1	5	3	2	5						I+
Basismetalaalindustrie	2	-2	-4	-3	-3	7	8	9	10	6		I+
Elektrotechnische industrie	4	4	2	5	2	-2	-1	-1	-1	-7		I
Rest metaal- en overige industrie	0	4	0	-5	-5	-3						I-
<b>Openbare nutsbedrijven</b>	1	4	5	6	7	1	-2	-4	-5			I+
<b>Bouwnijverheid: begonnen woningen</b>	0	-10	15	34	-3	-8	-1	-13	13	-29		I
<i>Buitenlandse handel (goederen)</i>												
<b>Invoer, totaal</b>	1	7	4	6	8	2	7	5	10	3		I++
Grondstoffen en halffabrikaten	1	4	3	3	8	1	7	3	9	5		I++
Consumptiegoederen	-1	4	9	11	11	8	15	14	17	8		I++
Investeringsgoederen	4	15	11	27	9	2	1	1	4	-10		I++
Algemene goederen	-1	22	-9	-14	-7	-1	7	9	7	-2		I-
<b>Uitvoer, totaal</b>	3	5	4	4	4	2	3	6	3	7		I+
Onbewerkte agrarische produkten	5	6	5	9	6	4	11	14	11	5		I++
Delfstoffen	-8	10	-15	-17	4	-18	-19	1	-34	20		I-
Fabrikaten	4	5	5	6	5	2	3	4	4	7		I+
<i>Consumptieve bestedingen van gezinnen</i>												
<b>Binnenlandse consumptie, totaal</b>	-1	2	3	2	3	2	1	0	0	4		I+
<b>Voedings- en genotmiddelen</b>	0	0	1	1	2	3	1	-4	2	4		I
<b>Duurzame consumptiegoederen</b>	-3	3	6	5	4	4	1	0	-4	8		I+
Textiel, kleding, schoeisel e.d.	-4	2	5	3	-1	4	-1	-3	-10			I
Huish. artikelen en woninginrichting	-4	2	5	6	8	8	7	6	5			I++
Transportmiddelen	0	8	11	8	6	0	-4	-9	-8			I+
Rest duurzame consumptiegoederen	-5	2	5	7	4	3	4	0	7			I+
<b>Overige goederen en diensten</b>	0	2	2	1	3	2	1	1	2	2		I
Huur, verwarming, verlichting en water	1	4	2	-2	4	2	2	2	0			I
Rest overige goederen en diensten	0	1	3	2	2	1	1	1	2			I
<i>Investeringen in vaste activa</i>												
<b>Bruto investeringen, totaal</b>	-2	5	7	10	8	4						I++
<b>Bedrijven</b>	-2	8	10	13	8	4						I++
Nijverheid	-1	20	12	12	7	5						I++
Exploitatie van woningen	-3	-3	5	5	9	6						I++
Overige bedrijven	-1	8	12	20	10	1						I++
<b>Overheid</b>	-2	-8	-9	-9	4	2						I-
<i>Kwartaalrekeningen</i>												
Bruto Binnenlands Produkt	0,6	2,4	2,3	2,3	2,2	0,6						I+
Bruto Nationaal Produkt	0,6	2,9	1,7	2,8	2,9	0,6						I+
Bruto Nationaal Inkomen	0,9	2,7	3,3	0,8	-0,7	-0,9						I
<b>PRIJZEN</b>												
Producentenprijzen landbouw, tot. afzet	4	-2	-7	-9	-5	-2						I--
Producentenprijzen industrie, tot. afzet	4,9	1,0	-12,0	-12,3	-7,1	-2,5	0,9	0,7	0,6			I--
Producentenprijzen industrie, verbruik	6,5	0,3	-21,7	-21,5	-13,1	-4,2	0,5	0,7	0,1			I--
<b>Ruilvoet, unit value (goederen)</b>	1	1	2	-4	-5	-5	-3	-4	0	0		I-
Invoerprijzen, unit value	6	1	-17	-17	-13	-6	-2	0	-3	-2		I--
Uitvoerprijzen, unit value	7	2	-16	-20	-18	-11	-5	-4	-4	-2		I--
<b>Prijzen gezinsconsumptie (werknemers)</b>	4,7	2,3	0,2	-0,2	-1,2	-1,0	0,2	0,2	0,2	0,1	-0,1	I
Regelingslonen particulier bedrijf	3,7	1,3	1,4	1,1	0,8	0,3	0,2	0,3	0,3	0,2		I
Regelingslonen overheid	-0,6	-1,0	0,6	1,8	1,2	1,2	1,4	1,2	1,6	1,6		I
Regelingslonen trendvolgders	1,4	-0,1	0,1	0,2	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5		I
Dollarkoers, contante notering	13	4	-26	-22	-22	-20	-12	-10	-11	-10	-17	I--
<b>OVERIGE INDICATOREN</b>												
Consumentenvertrouwen <sup>1)</sup> (in %)		-4	9	4	8	-1	-3	-5	1	-6	-8	
Beurswaarde-index, algemeen	18	26	15	13	6	9	16	18	12	4	-19	I++
Uitgesproken faillissementen	5	-14	-17	-11	-6	-23	-13	-26	-10	-20		I--
<i>Conjunctuurtest industrie</i>												
Bezettingsgraad (in %)		85	84	84	84	84	84					I
Orderpositie (1984=100)		105	108	105	103	102	103	103	102	101		I-
Beoordeling orderontvangst <sup>1)</sup> (in %)		-9	-13	-16	-14	-16	-16	-20	-15	-15		
Beoordeling voorr. eindprodukten <sup>1)</sup> (in %)		4	6	5	5	4	2	3	1	2		
<i>Arbeidsmarkt</i>												
Werkzame personen in de industrie	-3	2	1	1	1	1	0					I
<i>Geld en krediet</i>												
Spaartegoeden	6	5	5	5	5	5	4	4	3			I+
Verstrekt consumptief krediet	-4	6	12	13	18	8	11	12	9			I++
Binnenlandse liquiditeitsmassa	8	8	6	6	4	3	4	3	4			I+
Geldhoeveelheid	6	7	8	8	7	7	7	7	9			I++
Secundaire liquiditeiten	11	10	4	4	0	-1	0	-1	-1			I
Officieel wisseldisconto (in %)	6,9	5,3	4,6	4,5	4,5	4,5	4,5	4,5	4,5	4,5	4,0	I-
Daggeldmarktrente (in %)	8,1	6,3	5,8	5,7	5,6	5,2	5,0	4,8	4,9	5,3	4,7	I--
Rendement op staatsobligaties (in %)	9,6	7,3	6,3	6,2	6,1	6,1	6,5	6,5	6,7	6,9	6,3	I

1) Saldo van positieve en negatieve antwoorden in procenten van het totaal.

2) Trend: procentuele jaarmutatie van het meest recente voortschrijdend 12-maands (4-kwartaals) gemiddelde.

--I: kleiner dan -5%; -I: tussen -2% en -5%; I: tussen -2% en 2%; I+: tussen 2% en 5%; I++: groter dan 5%.

Tabel 2. Recente ontwikkelingen in het buitenland

	1980/84	1985	1986	1986	1987	1987				Trend <sup>2)</sup>		
	gemidd.			4 <sup>e</sup> kw.	1 <sup>e</sup> kw.	2 <sup>e</sup> kw.	3 <sup>e</sup> kw.	aug.	sept.	okt.	nov.	
<b>Productie nijverheid, excl. bouwnijv. (volume)</b>												
	% mutatie t.o.v. dezelfde periode het jaar daarvoor											
Bondsrepubliek Duitsland	0	6	2	1	0	-1	0	3	0			I
België	0	2	2	-2	-1	5						I
Frankrijk	0	1	1	0	1	2	2	3	2			I
Verenigd Koninkrijk	1	5	1	3	3	2	3	4	3			I+
Italië	-1	1	3	4	1	4	2	0	2			I+
Verenigde Staten	3	2	1	1	1	3	5	5	6			I+
Japan	4	4	0	-1	1	1		5				I
Europese Gemeenschap Buitenland (gewogen) <sup>1)</sup>	0	3	2	1	1	1	2	3	2			I
Nederland	0	4	2	1	0	1						I
	0	4	0	0	2	1	-1	-1	-4	2		I
<b>Prijzen consumptie</b>												
Bondsrepubliek Duitsland	4,3	2,2	-0,3	-1,0	-0,5	0,1	0,6	0,8	0,4	0,9		I
België	7,6	4,9	1,3	0,7	1,1	1,6	2,0	2,3	1,8	1,7		I
Frankrijk	10,5	5,8	2,5	2,1	3,2	3,4	3,4	3,5	3,2	3,1		I+
Verenigd Koninkrijk	7,5	6,1	3,4	3,4	3,9	4,2	4,3	4,4	4,1	4,5		I+
Italië	14,9	9,2	5,8	4,4	4,3	4,4	4,9	4,8	5,1	5,7		I+
Verenigde Staten	6,0	3,6	1,9	1,3	2,2	3,8	4,2	4,3	4,3	4,5		I+
Japan	2,9	2,2	0,6	-0,2	-0,9	0,1	0,4	0,4	0,8	1,6		I
Europese Gemeenschap Nederland	9,7	6,1	3,6	2,9	3,0	3,3	3,3	3,4	3,2	3,5		I+
	4,7	2,3	0,2	-0,2	-1,2	-1,0	0,2	0,2	0,2	0,1	-0,1	I

Bron voor gegevens buitenland: Eurostat.

1) Het gemiddelde van de 6 belangrijkste exportlanden, gewogen met hun aandeel in de Nederlandse export in 1985.

2) Trend: procentuele jaarmutatie van het meest recente voortschrijdend 12-maands (4-kwartaals) gemiddelde.

--I: kleiner dan -5%; -I: tussen -2% en -5%; I: tussen -2% en 2%; I+: tussen 2% en 5%; I++: groter dan 5%.

## Focus: Trends in middelen en bestedingen

In de onderstaande grafieken zijn de trends weergegeven van vier voor de conjunctuur relevante indicatoren, waarover maandinformatie beschikbaar is. De volume-ontwikkeling van de productie in de nijverheid (exclusief bouwnijverheid) en de invoer van goederen, onderdelen van de middenkant van de economie, zijn in grafiek 5 opgenomen. In grafiek 6 zijn van de bestedingszijde de binnenlandse consumptie en de uitvoer van goederen weergegeven. Voor de weergave van de trend van deze indicatoren is gekozen voor de procentuele mutatie van het voortschrijdend twaalfmaandsgemiddelde ten opzichte van dat van de overeenkomstige periode van het voorgaand jaar. Het decembercijfer van dit gemiddelde geeft dan de groei in het betreffende jaar ten opzichte van het jaar daarvoor.

### Middelen

Gemiddeld over 1986 veranderde het produktieniveau ten opzichte van 1985 vrijwel niet. Over 1985 werd nog een stijging gemeten van 4%. Het meest recente twaalfmaandsgemiddelde (november 1986-oktober 1987) van de nijver-

heidsproductie ligt nagenoeg op hetzelfde niveau als het gemiddelde van de twaalf maanden daarvoor (november 1985-oktober 1986). De scherpe daling van het groeipercentage die zich gedurende 1985 en 1986 voordeed, lijkt in 1987 tot staan gekomen.

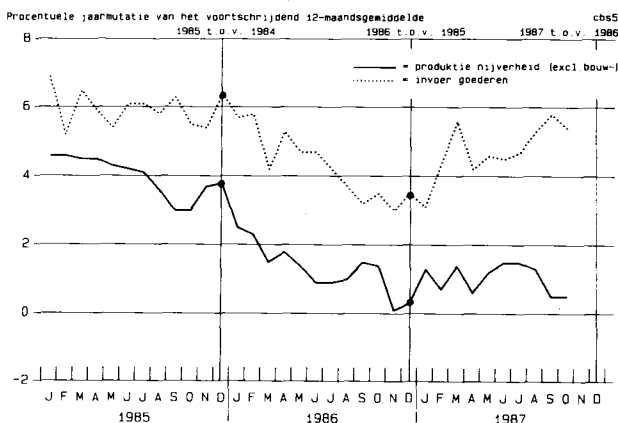
Het meest recente groeicijfer van de invoer van goederen ligt duidelijk boven dat van 1986. In 1986 nam de invoer met bijna 4% toe ten opzichte van 1985.

### Bestedingen

Het meest recente twaalfmaandsgemiddelde van de consumptie is ten opzichte van de voorgaande periode van twaalf maanden met ruim 2% toegenomen. Deze groei blijft iets achter bij de toename in 1986, die 3% bedroeg. De groeistijging die de jaren 1985 en 1986 kenmerkte, heeft zich tot dusver in 1987 niet voortgezet.

De laatste cijfers van de uitvoer van goederen een volume-groei van ruim 3%. Ook in 1986 werd eenzelfde accres gemeten.

### Productie en invoer (volume)



### Consumptie en uitvoer (volume)

